สัมผัสในในกลอนสุนทรภู่

◉ 'ควงมน'

ในชั่วโมงวรรณคดี เมื่อครูถามว่ากลอนตอนใดตอนหนึ่งดีอย่างไรหรือไม่ นักเรียนมักตอบคล้ายกันว่าไพเราะเพราะมีสัมผัสใน แต่เมื่อถามต่อไปอีกว่า ทำไมจึงไพเราะ และไพเราะอย่างไรก็มักไม่มีใครตอบได้

อาจเป็นได้ว่านักเรียนไม่ชินคำถามเชิงวิจารณ์วรรณคดี เพราะเรามัวพะวงอยู่กับการแปลศัพท์ หรือถอดคำประพันธ์ (จึงมีบางเสียงบ่นว่าการที่แบบเรียนวรรณคดีมีศัพท์ไว้ให้นั้นทำให้ครูไม่มีอะไรจะสอนอีก) ถ้าจะลงใจเรื่องอื่นอีก เช่น ฉันทลักษณ์ ก็มักคอยจับผิดว่ากวีแต่งถูกแบบแผนที่มีอยู่หรือไม่ หรือยึดเป็นแบบอย่างได้หรือไม่ จึงเป็นแนวให้นักเรียนพากันคิดว่าการแต่งถูกฉันทลักษณ์เป็นคุณค่าสำคัญของกวีนิพนธ์ โดยไม่มองให้ลึกว่าฉันทลักษณ์เป็นเพียงเครื่องมือเท่านั้น การพิจารณาแต่เครื่องมือโดยไม่พิจารณาวัตถุประสงค์ของมัน และความสำเร็จจากเครื่องมือนั้น จึงดูเลื่อนลอยไม่สามารถอธิบายให้เป็นเหตุเป็นผลได้

บ่อยครั้ง ด้วยเหตุที่ครูเชื่อตาม ๆ กันมาว่ากวีนิพนธ์ที่ดีต้องเป็นแบบอย่างได้ ครูจึงมักสอนให้นักเรียนยึดกวีบางท่านเป็นแบบอย่างจนเป็นกรอบตายตัว จริงอยู่กลวิธีของกวีที่ประสบผลสำเร็จนั้นควรแก่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง แต่มิใช่โดยผิวเผิน เช่นยึดว่าสัมผัสในเป็นลักษณะดีเด่นของกลอนสุนทรภู่ ก็พยายามให้มีสัมผัสในจนเพื่ออย่างที่เรียกว่าเร่เข้าหาสัมผัสจนเป็นกลอนพาไป เพราะคิดแต่เพียงว่ามีสัมผัสในมาก ๆ ก็พอแล้ว คนที่ยึดถือแบบแผนตายตัวอาจติดอยู่ในแบบแผน จนขึดกันลักษณะเฉพาะตัว ผู้ไม่ยึดแบบแผนเดิมเพราะมีกลวิธีเปลกแปลงไป แม้อาจจะสื่ออารมณ์ความคิดได้อย่างมีพลังไม่แพ้กัน ก็ถูกโจมตีว่าแต่งผิดหรือไม่ใช่กวีไปเสียเลย

บทความนี้มิได้มุ่งคัดค้านหรือสนับสนุนกลวิธีของกวีผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ แต่ใคร่ขอชี้ชวนว่าการศึกษากลวิธีของการประพันธ์ ถ้าทำอย่างมีเหตุผลแล้วบางทีจะทำให้เราเข้าถึงวรรณคดีได้ดีถ้วนขึ้น และสามารถบอกได้ว่าวรรณคดีนั้นเป็นอย่างไร งามอย่างไร

เมื่อพูดถึงคุณค่าของวรรณคดี คำตอบข้อหนึ่งคือความไพเราะ ถ้าถามต่อไปว่าเพราะอย่างไร มักตอบไม่ได้ มีสำนวนว่า 'ไพเราะจับใจ' สำนวนนี้ชี้ว่าความไพเราะนั้นใจรับรู้ ใจต้องถูกกระทบให้ไหว ความไพเราะของบทกวีอยู่ที่ว่าบทกวีนั้นทำให้ใจไหว สะเทือนได้มาก-น้อยเพียงไร กวีนิพนธ์ที่ไพเราะไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงดอกไม้ นางงาม ความรักเท่านั้น แต่อาจพูดถึงความขมขื่นในชีวิต การต่อสู้ ความตาย ความพลัดพราก และความอ้างว้างหดหู่ในหัวใจมนุษย์ก็ได้

ตะลึงเหลี่ยวเปลี่ยวเปล่าให้เหงาหงิม
สุชลปริ่มเปี่ยมเหยาะเผาะเผาะผอย
โอ้เย็นค่ำน้ำค้างลงพร่างพร้อย
น้องจะลอยลมบนไปหนใด

(นิราศอิเหนา)

จากตัวอย่างเราจะเห็นว่าโดยตัวของมันเองสัมผัสในโดยเฉพาะ สัมผัสสระทำให้เกิดความสมสานกลมกลืนอย่างมีจังหวะ ความผสานกลมกลืนในร้อยกรองทำให้ร้อยกรองราบรื่น ความราบรื่นและจังหวะที่สม่ำเสมอของร้อยกรอง ทำให้ผู้อ่านเคลิ้มคล้อยตามบทกวีนั้นได้โดยไม่สะดุดชะงัก สร้างความดึงดูดให้ผู้อ่านนำตัวเข้าไปในกวีนิพนธ์ได้โดยง่าย

ส่วนสัมผัสพยัญชนะ เห็นได้ว่าปรากฏในคำซ้ำและคำซ้อน (คำที่นำมาซ้ำหรือซ้อนกันเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกัน, ใกล้เคียงกัน หรือเป็นไปในทำนองเดียวกัน) ดังคำต่อไปนี้

เปลี่ยวเปล่า เหงาหงิม ปริ่มเปี่ยม เผาะเผาะผอย และ พร่างพร้อย

การใช้สัมผัสพยัญชนะในคำซ้ำและคำซ้อนเช่นนี้มีประโยชน์ในการสร้างบรรยากาศและภาพนึกได้มากทีเดียว จากตัวอย่างนี้พอจะแยกได้ดังนี้

1. สุนทรภู่เลือกคำที่มีความหมายคล้ายกันมาเสริมกันให้มีความเข้มและหนักแน่นขึ้น คือ **เปลี่ยว** แสดงความโดดเดี่ยว **เปล่า** แสดงความอ้างว้าง

2. สุนทรภู่เพิ่มคำซ้ำเพื่อแสดงจังหวะลีลาการเคลื่อนไหวที่ดำเนินต่อเนื่องกันอยู่ เช่น **เผาะเผาะผอย** ให้เสียงน้ำตาตก เสียงพยัญชนะต้นเป็นพยัญชนะระเบิดชนิดซ้ำกันถึง 3 พยางค์ ทำให้เน้นน้ำหนักมากขึ้น

3. สุนทรภู่เพิ่มคำที่มีความหมายเป็นเหตุเป็นผลรับกัน เช่น บทที่ 1 ว่า "ตะลึงเหลี่ยวเปลี่ยวเปล่าให้เหงาหงิม" เราอาจแยกคำในบทนี้ออกได้เป็น 3 ตอน คือ **"ตะลึงเหลี่ยว, เปลี่ยวเปล่า, ให้เหงาหงิม"** ตอนแรก **ตะลึง, เหลี่ยว** เป็นอาการที่สืบเนื่องกัน ตะลึงแสดงอาการหยุดนิ่งอย่างไม่รู้สึกตัว เพราะตกใจหรือจิตใจถูกกระทบกระเทือนโดยคาดไม่ถึง **เหลี่ยว** แสดงอาการที่ค่อยรู้สึกตัวบ้าง แสดงความพยายามที่จะแก้ปัญหา และมองหาทางแก้ไขโดยอัตโนมัติ แต่เมื่อเหลียวไปแล้วก็ได้รับผลคือ **เปลี่ยวเปล่า** ความโดดเดี่ยวอ้างว้างความรู้สึกนี้เป็นเหตุให้กล่าวต่อไปว่า **'ให้เหงาหงิม'** คือ ซบเซาเงียบหงอย

พอถึงบทที่ 1 อารมณ์ไหวแรงขึ้นจนถึงจุดแสดงออกน้ำตาเอ่อนัยน์ตา **'ปริ่มเปี่ยม'** แล้วหยาด **'เหยาะ'** ลง **'เผาะเผาะผอย'** ความกระชั้นถี่และหนักแน่นของเสียง ทำให้เกิดความตรงกันข้ามกับบาทแรกซึ่งเงียบสงัด แต่กระนั้นเสียงน้ำตาที่ทำลายความเงียบ ของบรรยากาศก็ยิ่งเพิ่มความวังเวง ภาพและเสียงที่น้ำตาหยาดลงนี้รับกับภาพในบาทที่ 3 "โอ้เย็นย่ำน้ำค้างลงพร่างพร้อย" ในความว่างเปล่าวังเวงนี้อิเหนาได้ยินแต่เสียงน้ำตาของตัวเอง ภาพภายนอกคำที่เพิ่มเข้ามาตอนนี้คือ น้ำค้างหยาดลงพร่างพร้อยเต็มไปหมด **พร่างพร้อย** ให้ความรู้สึกเฉื่อยช้าสร้อยเศร้า น้ำค้างนี้หยาดลงอย่างเงียบเชียบ (อัส) สุชล และ **น้ำค้าง** ทำให้เรารู้สึกเย็นมากกว่าเวลาเย็นค่ำตามปกติ ความเยือกเย็นนี้ปรากฏในเวลา **'เย็นค่ำ'** ซึ่งเป็นตอนที่แสงสว่างลดน้อยลงทุกที ๆ จนค่อย ๆ มืด

(โปรดอ่านต่อหน้า 69)